

Олга МУРЦЕВА-ШКАРИК

МАЈЧИНСТВО И ТАТКОВСТВО*

Предмет на научни и секојдневни дискусии денес е прашањето за местото, значењето и улогата што ја имаат таткото и мајката во односите спрема детето.

Улогата која им се припишува на мајката и на таткото варира гледано историски, а исто така и меѓу различни култури. Ако го следиме историскиот развој на мајчинското и татковското однесување спрема детето ќе видиме дека интересот спрема детето, согледувањето на детските потреби и начинот на нивното задоволување различно се манифестираат и остваруваат.

Во написов ќе ги разгледаме мајчинството и татковството заради тоа што, јасната определба, што под нив подразбираме има како теоретско така и практично значење. Нашето внимание, меѓу другото, ќе го свртиме спрема следниве прашања: Дали е точно распространетото уверување дека „мајката си е мајка“? Или, она што е суштинско за мајчинскиот однос спрема детето, може да го пружи и таткото или и некое друго лице? Колку „мајки“ може да има едно дете? Дали има посебности кои треба да бидат издвоени како карактеристични особености и поведенија, посебни улоги на мајката и таткото во односот спрема детето?

Мајчинството како биолошка преодогрегеноси

Во текот на филогенетскиот развој кај организмите од повисок ред, незрелоста кај детето при раѓањето и потребата од подолг период на созревање по раѓањето, довела до сè поголемо родителско вложување на време и енергија во одгледувањето на детето до неговото осамостојување. Се јавува потреба ембрионот и новороденчето да имаат поголема нега околу затоплувањето, исхраната, заштитата од непријателот, поучувањата од страна на родителите. Во развојот на човечкиот род ова доведе до намалување на бројот на децата кои един-

* Дел од поголем труд.

ката може да ги има и да ги подгледува¹. Така, во текот на еволуцијата, доаѓа до потребата едниот од родителите повеќе да вложува во потомството. Кај човечкиот род, бидејќи јајцето по оплодувањето останува да се развива кај единката од женскиот пол и бидејќи кај неа се развиваат млечните жлезди, родителот од женскиот пол, уште во самиот почеток, вложува повеќе време и енергија во одгледувањето на детето.

Неминовната појава на половиот диморфизам во текот на биолошката еволуција на човечкиот род, при што доаѓа до програмираност единките од женскиот пол да го носат јајцето и да му даваат храна, на мнозина им дава за право и денес да зборуваат за постоење на мајчински инстинкт². Но, ако станува збор за мајчински инстинкт, тогаш тој би требало однапред да биде програмиран и предодреден физиолошки. Ова го наметнува прашањето за постоење на хормонална основа за јавување на мајчинско поведение кај женките кои имаат бебе т.е. постоењето на „хормони за мајчинство“. Познато е дека естрогенот, прогестеронот и пролактиниот се неопходни за оплодувањето, носењето на плодот и лактацијата. Но дали тие играат улога во мајчинското однесување спрема бебето? Од испитувањата врз цицачите произлегува дека „прагот од кој се развива еден родителски одговор е понизок кај женките отколку кај мажјациите и тоа подеднакво во отсуство на хормони кои се поврзани со лактацијата и породувањето“ (Масcobу, 1978 стр. 253)³. За нас е многу поинтересен заклучокот кој произлегува од истите посматрања. според кои „... мажјациите кои се останати во присуство на малите, еднаш откако нивните први агресивни реакции ќе поминат, почнуваат сосема добро да се грижат за нив и се покажуваат способни да ги извршуваат сите функции освен доењето. За двата пола, навиката на присуството на малите и искуството околу нивните неги имаат пресудно значење врз брзината на родителскиот одговор и квалитетот на тој одговор“ (Масcobу, 1978, стр. 254).

Испитувањата на односот на жените и мажите спрема новороденчињата и децата иако не се бројни, покажале дека не постои мајчински инстинкт чии корени можеме да ги бараме во хормоните кои се лачат за

¹ Познато е дека една жена може да го пренесе својот генетички материјал на 10, најмногу до 15 деца, а еден од механизмите кои во текот на еволуцијата е прифатен со цел да се обезбеди подолг период меѓу породувањата е аменорејата која е резултат на доењето. Кај единките од машкиот пол постојат историски примери, како кај шефот на мормоните Бригхам Јаунг, чие потомство изнесувало околу 500 (петстотини) деца (Bishop, 1978, стр. 44).

² Под инстинкт се подразбира ненаучено, структурирано, целисходно однесување на единките од еден вид. Присуството или отсуството на инстинкти кај човекот бил предмет на широки дискусии во почетокот на XX век. Овие дискусии прераснале во дискусии за релативното и меѓусебно поврзаното влијание на факторите наследство и средина. Заради продолженото детство и заради големото значење на учењето во социјална средина поимот инстинкт не се покажа корисен за проучувањето и разбирањето на човечките поведенија.

³ Посматрањата покажале дека при крајот на бременоста и по породувањето кај женките постои поголемо чувство спрема малите отколку кај другите кои не се во слични хормонални услови. Но ако малите биле ставени во присуство на невини жени и мажјаци било најдено дека женките побрзо ќе почеле да се грижат за малите, а мажјациите ги напаѓале уште при првиот допир.

време на бременоста⁴. Така на пример, посматрањата на поведенијата на мајките и татковците веднаш по раѓањето на нивното дете во породилното, покажале дека татковците покажуваат слични поведенија како и мајката во односот спрема детето — го гледале, му се осмевнувале, го лулале и држеле, ги вршле исите неги околу него исто толку вешто како и мајките⁵.

Во едно друго посматрање⁶ на односот на возрасни лица спрема непознато бебе на возраст од 8—10 месеци во чекална, се покажува наспротив на сите очекувања, дека хормоните кои се лачат кај бремената жена не се доволен фактор таа да биде повеќе предиспонирана за воспоставување на контакт со детето во чекалната нити пак да покаже поголем интерес спрема него од другите возрасни лица; бремените жени кои немале деца покажале најнизок степен на интерес спрема бебињата во чекалната, понизок од оној на мажите кои сè уште немале деца. Најчувствителни се покажале жените кои веќе имале дете за кого најмногу самите се грижеле, а од сите субјекти кои сè уште не биле родители, најчувствителни лица спрема бебето во чекалната биле оние лица кои претходно имале повеќе можност да се грижат за бебиња, независно од нивниот пол. Според ова, искуството што едно лице го има стекнато во односот со едно мало дете го условува родителското однесување. Следна дека фактот, што во повеќе култури жените се грижат околу децата, не се должи на нивната подобра биолошка диспозиција да можат на бебето да му пружат подобра нега, туку пред сè очигледен е културниот фактор, т.е. очекувањата негата околу децата да ја вршат мајките или други жени.

Мајчинска љубов и обврски

Тоа што мајката го носи детето, го раѓа и го дои не е доказ за постоење на мајчински инстинкт. Уште J. J. Rousseau го истакнал фактот дека „мајката ги доеше најнапред своите деца заради своите сопствени потреби; потоа, откако навиката ѝ ги направи мили, таа нив ги храни заради нивните“⁷. Произлегува дека мајката најнапред го дои бебето за да ги задоволи своите сопствени потреби т.е. за да се олесни од болките што ѝ ги причинува млекото што надоаѓа. Значи нејзината потреба, а не мајчинската љубов, во почетокот ја тераат да му ја даде

⁴ Напротив, Т. Бенедек (1970) нагласува дека мајчинството е биолошки детерминирано и при тоа ги нагласува хормоналните фактори како причина за појавата на различните поведенија кои имаат мајчински белег.

⁵ Parke, R. O'Leary, S. et West, S. (1972): „Mother-father-newborn interaction: Effects of maternal medication, labor, and sex of infant“, Proceedings of the Eightieth Annual Convention, American Psychological Association. (Податоците се земени од Maccoby, 1978, стр. 254).

⁶ Feldman, S. et Nach, S.: „The effect of family formation on sex-stereotypic behavior: a study of family formation on sex-responsiveness to babies“, Stanford University Psychology Department Report, Submitted for Publication./ Податоците се земени од Maccoby, 1978, стр. 254—255).

⁷ Rousseau, J. J.: Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes, éd. Pléiade, стр. 147. (Податоците се земени од E. Badinter (1980), стр. 1958).

дојката на бебето. Потребата и задоволството што жената ги чувствува додека бебето цица од неа е природен начин кој овозможува да се формира врската меѓу мајката и детето. Ова повторување на чинот на доење создава кај мајката навика и потреба за редовен контакт со детето и од нив подоцна произлегува мајчинската нежност. Според тоа, нема сомнение дека мајчинското чувство своите корени ги има во биолошките фактори, но во текот на еволуцијата се надградуваат ненаследени елементи кои се под влијание на културниот развоток и личното искуство на самата единка. И авторите, кои во својата основа мајчинството го објаснуваат како биолошка предодреденост, истакнуваат дека „... големото богатство на поттикнувачи на мајчинското чувство, поттикнувачи кои произлегуваат од различни извори, ја оддалечуваат оваа емоција од директната физиолошка предодреденост“, (Deutsch, 1973, стр. 13).

Кај човечкиот род сведоци сме на јавување и постоење на мајчинска љубов која е само уште едно сложено чувство меѓу другите, а како такво претставува психолошки процес⁸. Дека мајчинската љубов е само „Уште една љубов“, едно сложено чувство и дека не е длабоко втиснато во женската природа, Бадинтер (1980) се обидува да покаже преку историскиот преглед на развитокот на мајчинската љубов во Франција од XVII до XX. Во различни временски периоди мајчинската љубов се смета од нагласена како најсилно и вродено чувство до другата крајност — нејзино отсуство до степен на чедоморство. Сè до втората половина на XVIII век за Франција е карактеристично постоењето на нагласена мајчинска индиферентност, незаинтересираност за детето што се огледа како во широко распространетата практика во француските градови на давање доенчиња на други доилки и чуварки далеку од семејството, така и во видливото отсуство на тага по смртта на детето и кај мајката и кај таткото. И избирливоста на мајчинската љубов т.е. поголемата или помалата љубов што ја чувствувала мајката (и таткото) спрема детето во зависност од неговиот пол и местото што го имало во семејството, Бадинтер (1980) го наведува како уште едно сведоштво во прилог на сфаќањето на мајчинската љубов како едно променливо психичко доживување⁹.

Ако некогаш жената ја исполнувала својата физиолошка судбина преку мајчинството бидејќи нејзиниот организам е ориентиран спрема обновувањето на родот, денес е сосема јасно дека човечкото општество

⁸ Трансформацијата на мајчинскиот инстинкт во мајчинска љубов не се случва само во човечкиот вид. Испитувањата покажуваат дека и кај животните постои учење и социјализација на основните инстинктивни видови на поведење. Меѓу другите и Harlow, во своите испитувања на резус мајмуните кои растеле во изолација во подолг временски период, наоѓа дека не постои потреба за спарување кај тие мајмуни кога веќе станале зрели за ова, а кога дошле на свет мајмунчиња по вештачко оплодување не покажале никакво мајчинско поведење, напротив, ги тепале и ги терале од нив нивните мали мајмунчиња.

⁹ И нашата анализа на македонските наредни песни и обичаи сведочи за постоење на преференција во одделни места на машки, а во други на женски деца, во зависност од материјалната корист што ја имале родителите од нив.

не е оставено на природните законitosti (S. de Beauvois стр. 134), Сè пошироката примена на контрацептивни средства сведочат дека мажот и жената сè повеќе донесуваат свесна одлука кога и колку деца ќе имаат, а ова не е во согласност со физиолошкото или биолошкото објаснување на мајчинството. Против постоењето на мајчински инстинкт т.е. против постоењето на вроден нагон за репродукција прилог е и самиот факт дека постојат разлики во бројот на децата кои мајката сака да ги има, а и самиот факт дека во разни периоди од животот варира желбата за имање деца (Капор—Стануловиќ, 1975).

¶ Мајчинството ги менува содржините кои се подразбираат под него во текот на општествено-економскиот развој. Жената е едновремено и продуктивна и репродуктивна работна сила, таа има и економска и демографска улога, односно таа не само што е работна сила туку таа и раѓа. Односите во репродукцијата се одредени од производните односи, а самите пак сексуални односи ѝ се подредени на логиката на класните односи (Горѓевиќ, 1975, стр. 74). Еден очигледен пример за ова имаме, на пример, во втората половина на XVIII век во Франција кога избива на виделина сознанието дека најголемото богатство за државата е да се произведат што повеќе човечки суштества. Тогаш преку различни публикации и проповеди се повикуваат родителите, и тоа пред сè мајките, преку доењето и личната грижа за сопствените деца, да ја намалат смртноста кај доенчињата и децата. Токму во ова време J. J. Rousseau го дава моделот на идеалната мајка во „Emil,, одредувајќи ги во него специфичните белези на женската природа: пасивност, потчинетост, верност и спремност на жртвување.

¶ Во понатамошниот развој мајчинските обврски не биле само раѓањето, прехраната и негата на малото дете, туку тие се прошириле и врз неговото воспитување и образование. При крајот на XIX и во почетокот на XX век мајчинството во себе сè повеќе опфаќало нови содржини, нови задачи и обврски. Сè повеќе се развивал митот дека женската среќа лежи во жртвувањето за децата и семејството, а мајчинството сè повеќе значи предаденост и жртвување на жената за членовите на семејството. Во ова време и се раѓа митот за постоењето на мајчинскиот инстинкт и спонтаноста на мајчинската љубов (Badinter, 1980, стр. 137).

Голем е бројот на написите кои во текот на изминатите два века го нагласуваат огромното значење на мајката и нејзината одговорност во одгледувањето и воспитувањето на децата. Постепено станува широко распространето уверувањето дека мајката пресудно влијае во формирањето на децата. Од жените се очекува да бидат, пред сè, мајки и детската судбина тесно се врзува со неа и со нејзиното постојано присуство во семејството. На мајките им се дава голема обврска и одговорност — одгледување на децата, но заедно со нив иде и многу често нагласеното чувство на вина заради неуспехот и воопшто заради проблемите од различен карактер кои секое дете ги има. Посебно за ова придонес имаат психоаналитичарите. Фројд го истакнува значењето на раното детство во формирањето на подоцнежната негова личност,

посебно неговото влијание врз нејзините потсвесни и несвесни психички манифестации. Бидејќи психоаналитичарите мајката ја сметаат за прв значаен објект за кого детето се врзува и нејзиното место и улога за детето ги сметаат од примарно и исклучително значење во најраниот развото, произлегува дека тие неа ја сметаат за главен фактор кој ја одредува подоцнежната ментална рамнотеженост или поретеност.

Една или љубеке мајки

Беке повеќе од две децении се вршат обилни истражувања врз планот на првите врски меѓу детето и првите лица со кои доаѓа во контакти. Денес располагаме со обилна етолошка и психолошка литература за механизмот на социјално-емоционално врзување кој е опишан под називот *attachement*¹⁰. Системот на поведенија со помош на кој се воспитуваат социјално-емоционалните односи меѓу децата и возрастните што ги негуваат, укажува дека за опстанокот и продолжувањето на човечкиот род природата понудила многу поинтересни модели од неопходноста на постоењето на мајчинскиот инстинкт. Кај човекот, и кај голем број на други животински видови, постои примарна потреба, вродена тенденција, кај младата единка да воспостави специфични афективни врски со едно или повеќе единки од врстата. При тоа треба да нагласиме дека она што е ново во овие наоди не е сознанието дека социо-емоционалните врски играат големо значење за психичкиот развото, туку фактот дека детето не минува во својот развото од чисто биолошка состојба во социјално битие преку учењето. Овие испитувања покажуваат дека детето е социјално битие во својата биолошка економија и таа социјалност ја изразува уште во своите први реакции. Денес се смета дека кај детето постои така наречена примарна социјалност која се смета за „наследно условена способност кај детето да покажува посебна чувствителност и селективно да реагира на оние аспекти кои ќе му обезбедат оптимални услови за опстанок и развото — на другите луѓе“ (Ивић, 1978, стр. 161—162).

Овде треба да истакнеме дека она што е вродено кај детето тоа е потреба за другиот, употребата за социјално-емоционално врзување. Исто така, вродени се и извесни реакции и поведенија, одредени механизми кои му овозможуваат на младото да ѝ одговори на оваа потреба и да формира објект на социјално-емоционално врзување. Така, на пример, осмеот се смета како вроден механизам кој му овозможува да воспостави контакт, врска со другите на растојание. Исто така, испитувањата покажуваат дека постои рана чувствителност за социјални

¹⁰ J. Bowlby, H. Harlow, M. Ainsworth, R. Schaffer, P. Wolff, R. Zazzo — само неколку имиња кои меѓу првите истражувачи многу допринеоа за расветлувањето на проблемот на воспоставување на првите социјално-емоционални врски меѓу децата и возрастните.

дразби т.е. уште новороденчето покажува преференција за визуелни и слушни стимулси кои се од човечко потекло, а ова укажува на постоење на програмираност на самиот визуелен и слушен апарат за посебна чувствителност на дразби кои потекнуваат од други единки од видот.

Испитувањата покажуваат дека самиот објект, за кого ќе се врзи малото, не е однапред програмиран и тој се создава во постојаната взаемна врска меѓу детето и лицето (лицата) кои се грижат за него во текот на првите 6 до 8 месеци од животот (Zazzo, 1979, стр. 212 и 230). Лицето за кое детето најнапред се врзува не мора да биде мајката, иако најчесто тоа е таа. Испитувањата покажуваат дека тоа може да биде било кое лице-независно од неговиот пол и возраст — кое одговара на основните детски потреби.

За нашето изложување значаен е и податокот дека кај децата кои нормално се развиваат, не е општо и неопходно правилото дека треба да постои едно единствено лице за кое детето емоционално се врзува. Испитувањата на П. Емерсон и Р. Шефер нашле дека 29% од децата кога се веќе во состојба да формираат специфична емоционална врска (меѓу 6 и 8 месец) формираат неколку едновремено, и дека 10% формираат 5 и повеќе врски. Веќе на 18 месеци 87% од децата формираат мултипни социјално-емоционални врски. Значајно е да се одбележи дека врзувањето за повеќе лица не значи повлшни чувства за секој од нив. „Љубовта, дури и кај бебињата, нема граници (Scheffer, 1977, стр. 108).

За кого едно дете ќе се врзи не условува крвната поврзаност, туку квалитетот на поведението на лицето (лицата) со кои детето е во интеракција-нивната чувствителност за детските погроби и способност на нив адекватно да одговорат, емоционалното внесување во взаемните врски и други квалитети. Количината на времето проведено заедно не е толку битен момент во воспоставувањето на системите на емоционално врзување. Ова укажува дека детето не е изолирано суштество и самото е креатор на својот развикот. На вродената потреба кај детето за емоционално врзување треба друго лице (или лица) да биде во состојба да одговори. Според тоа детето и лицата кои се грижат непосредно за него делуваат едни на други, тие взаемно се врзуваат емоционално. Ако на детската потреба за емоционално врзување друго лице не одговори со иста таква потреба, врска меѓу нив не може да се воспостави, не можеме да зборуваме за постоење на социјално-емоционално врзување.

Истражувањата врз планот на формирањето на првите социјално-емоционални врски, фактот дека љубовта е примарна потреба во воспоставувањето на односите меѓу луѓето, а потоа и со другите објекти, се совпаѓа со Марксовото сфаќање изнесено во „Светото семејство“ според кое „љубовта е првото искуство кое му овозможува на човекот да верува во постоењето на објективниот свет надвор од него“.

За разбирањето на мајчинството да истакнеме дека овие наоди укажуваат оти детето доста рано е во состојба да го потттикне возрастното лице кое е во негова близина на контакт давајќи му знаци преку кои ја изразува својата состојба, а едновремено покажува дека доста

рано во својот развoтoк ги разбира извесните значења на реакциите на возрасните.

Овие наоди укажуваат и на поинакво теоретско поставување на мајчинството од до скоро широко распространетото уверување на психоаналитичарите. Не е точно дека за менталното здравје на детето е неопходно неговата рана нега и воспитување да бидат монополизирани во една исклучителна мајчинска фигура. Исклучувањето на можноста детето да може емоционално да се врзи за повеќе од едно лице, за коешто се сметало дека треба да биде секогаш присутната мајка, жената ја затвараше во семјните граници. Ваквите податоци мајката (жената) ја ослободуваат од тешкото бреме што ја надвиснуваше со векови и за што најмногу придонесле сваќањата, како на Русо така и на психоаналитичарите податна, преку истакнувањето на примарната, единствената и незаменливата улога на мајката во процесот на одгледувањето на малите деца. Се отвараат подеднакви можности и таткото да си го најде своето вистинско место во односот со децата давајќи му за право и тој подеднакво да делува уште од најраната возраст врз детскиот развoтoк.

Можноста и оправданоста мајчинството да биде поделено меѓу извесен број на лица на практичен план овозможува барање и изнаоѓање на нови решенија врз планот на организираната општествена нега и на воспитување на децата од најраната возраст¹¹ Во поглед на согледувањето и поадекватно разбирање на детските потреби за развој во сестрано развиена личност ваквите податоци овозможуваат детето да го ослободиме од тесната посесивна родителска зависност. Детето е општествено битие со самото раѓање, тоа е член на општествената заедница и неговата нега и воспитание треба да бидат организирани од општеството.

Тайковсјубо

Во досегашното изложување мајчинството го определувавме според тоа каков беше односот на мајката спрема детето. Тоа ќе стане уште поопределено ако ја определиме улогата на таткото спрема истото

Потребата и задоволството што жената го чувствува додаека го дои детето е природен начин да се формира врската меѓу мајката и детето. Што е тоа што таткото го врзува за детето?

Постои биологистичко објаснување според кое првите луѓе формирале семејство заради задоволувањето на билошките потреби: Мајот се врзува за жената заради задоволувањето на сексуалните потреби (Lynn, 1974, стр. 23).

¹¹ Денес имаме доста проучувања за штетните влијанија врз детскиот развoтoк на институциите во кои не се согледани и задоволени некои основни потреби на детето, како што се, на пример, топлиот и релативно трајниот однос со едно или неколку лица кои се гижат за него (тука да го споменеме Spitz (1965) како еден од првите, кој многу придонесе на овој план). Она што во иднина треба повеќе да се направи тоа се проучувања на позитивните ефекти кои ги има добро организираната општествена институција врз детскиот развoтoк.

Енгелс од своја страна го нагласува економскиот фактор како причина за појавата на моногамското семејство. Сè до појавата на првото класно општество децата им припаѓале на мајките кои непосредно се грижеле за нив, а за татковците и не знаеле. Но со концентрацијата на поголеми богатства, кои мажот ги задржува за себе како сопственост, и заради потребата тие богатства да им останат во наследство на неговите деца се јавува моногамија за жените предизвикана од економска причина и патријархално наследно право (Енгелс, 1976).

Ако го проследиме историски развојот на татковството, тогаш можеме да претпоставиме дека во првобитната општествена заедница таткото не можел да биде покрај детето и непосредно да се грижи за него, но тоа не значи дека тој на свој начин не давал допринос за опстанокот на заедницата во која растело детето. На одреден степен од општествено-економскиот развој била нужна поделбата на трудот и тоа најнапред заснована врз половите разлики и природните диспозиции. Бидејќи кај мајката јајцето по оплодувањето останува да се развива и бидејќи кај неа се развиваат млечните жлезди од кои детето прима храна, а исто така бидејќи надоаѓањето на млекото создава потреба кај мајката да биде испразнета и едновремено кај новороденчето постои природна потреба од лицето кое е прво со него во непосреден контакт — сето ова условува во текот на историскиот развој жената најнапред да се грижи за децата и според тоа, сосема природно, најнапред тие нејзе ѝ припаѓаат. „Таткото“ многу ретко можел да оствари непосреден однос со децата бидејќи тој најчесто бил отеушен од престојувалиштето или за да набави храна или за да го брани од непријателот. Всушност, во првобитните заедници каде што се претпоставува дека владееле неограничени полови односи во рамките на едно племе, при што секоја жена му припаѓала на секој маж и обратно, секој маж на секоја жена (Енгелс, 1976, стр. 30), нормално е децата и да не знаат за таткото, а реткиот контакт меѓу децата и мажите не овозможувал кај последниве да се создаде потреба за непосреден однос со детето и да се развие татковството како однос на мажот спрема детето.

Сметаме дека првото класно општество овозможува да се јави и свест за татковството и тоа, пред сè заради тоа што сопственоста на средствата за производство (а тука спаѓаат и робовите) му оставале време и енергија на сопственикот кои, меѓу другото, му овозможуваат да има повеќе контакти со другите, а меѓу нив и со децата кои исто така ги смета за своја сопственост како што ја смета и жената. Во човековата природа се јавува нова потреба-мажот своите деца да ги издвои како дел од неговата сопственост и гради свест за нивната припадност како дел од неговото богатство. Приватната сопственост придонесува таткото како нејзин титулар да води сметака за нејзината наследност и така сè повеќе му се приближува на семејството и на своите деца и едновремено на тој начин ја исклучува можноста некој друг да се јави како наследник на неговата сопственост. Свеста за приватната сопственост придонесува да се изгради и одреден однос спрема сопствените деца, за кои сè повеќе настојува да ги направи „достојни“ наследници. Она што

доминира во тие први татковски односи се потребата за власт и моќ кај таткото, неговиот авторитет.

Во капиталистичкото општество, како општество на доминација на капиталот, мажот било да се јавува како сопственик на средствата за производство или пак како наемен работник, се јавува како лице кое преку разни облици на активности надвор од семејството му набавува средства за материјална егзистенција на семејството. Од жената се очекува да го одржува домаќинството и да ги врши обврските околу подигнувањето на децата. Според традиционалното сфаќање мајката е таа која го одредува татковството т.е. од неа зависело какво ќе биде тоа. Постапките на таткото спрема детето ги одредувала мајката преку нејзините искажувања за поведението на детето додека тој работел и бил отсутен од семејството. Додека од мајката се барало постојано присуство дома, татковото присуство можело да биде епизодично-колку детето да знаело дека тој постои. Исто така се сметало дека татковците не можат да имаат мајчински однесувања, бидејќи нивните различни улоги се сметале како биолшки предодредени. Се сметало дека е нормално и децата да ги сакаат повеќе своите мајки бидејќи „мајката си е мајка“ т.е. таа по својата природа умее подобро да ги задоволи детските потреби.

Ваквото сфаќање не само што женаата ја затварало дома, туку и таткото го отуѓуваше од децата. Неговото значење за развитокот на детето неоправдано било сведено на најмала мера. Во колку повеќе обврските на мајката околу децата растеле, во толку повеќе авторитетот и значењето на таткото во рамките на семејството се намалувало.

Во последнава деценија зголемен е интересот за проучување на улогата на таткото во развитокот на децата. Според податоците од поголем број на истражувања¹² може да се констатира дека учеството на таткото во одгледувањето на децата од самите деца не е видно како „не машко“. Децата очекуваат нивните татковци да влијаат и емоционално да учествуваат заедно со мајките во нивниот развиток (Ламб, 1976, стр. 25).

Податоците од истражувањата укажуваат дека половата припадност кај детето е означена пред 18-от месец, и дека во тоа значајна улога има таткото и тоа пред сè квалитетот на неговите врски со синот или ќерката. Тие наведуваат на заклучок дека критичниот период на татковото влијание врз типизирањето на половите улоги е во првите години од животот.

Има автори кои укажуваат дека отсуството на таткото пред втората година од животот многу понегативно се одразува врз развитокот на личноста на детето отколку ако е тоа подоцна. Во едно проучување на Stolz и неговите соработници (1954)¹³ се покажа дека кај децата кои биле родени додека таткото бил отсутен и кај кои првите контакти татко-дете биле воспоставени по повеќе од година дена, децата и татковците имале нагласени тешкотии во формирањето на меѓусебните врски.

¹² Прегледот на литературата по проблемот на татковството покажува дека посебно во САД се направени повеќе студии на овој план.

¹³ Податоците се земени од Lynn (1974, стр. 283).

Во оваа студија се покажало дека татковците во толку повеќе се интересирале за децата, во колку порано и почесто биле изложувани на бебињата. Според тоа, потребно е породилиштата да ги отвораат своите врати за татковците и да овозможат односот меѓу детето и таткото да почне тогаш кога почнува и односот мајката-дете. И уште повеќе, свесната заедничка одлука на двата родитела кога и колку деца ќе имаат ќе придонесе тој нивен однос да произлезе уште оттогаш. Денес се повеќе сме сведоци како „модерните“ татковци учествуваат во бременоста на жената, ја споделуваат радоста на раѓањето и секојдневните обврски околу бебето и детето. Сведоци сме денес дека е сè поголем бројот на татковците кои се грижат околу децата и спретно и одговорно ги вршат своите активности врзани со одгледувањето и воспитувањето на децата кои некогаш се сметаа само дел од улогата на жената. Всушност, единствено нешто што таткото не може да го направи за своето бебе е да го надоиде. Но вештачкото млеко овозможува татковците да се јават со исто толкави можности како и мајката во задоволувањето на детските потреби уште од првите денови на животот.¹⁴ Денес сме сведоци како културните и научните придобивки одат во спротивен правец од бимодалната природа-мајчините и татковските улоги сè повеќе се приближуваат. Жените излегоа од семејните должности и во колку повеќе се образовани, во толку повеќе наоѓаат задоволство надвор од домашните работи, а постојаната грижа околу членовите на семејството како нивна единствена и основна должност е тежок оков кон кој и не се враќаат. Жената не е нити мазохист ниту пасивна-секојдневието ги негира овие поставки на психоаналитичарите. Во колку повеќе е образована, култивирана, во толку повеќе мајчинството како нејзина единствена обврска е отфрлено како такво — овие мајки сметаат дека и татковците и општеството треба да го сторат своето во одгледувањето на малите деца кои не се само нивни.

Во последниве години се создава нов модел на татко кој сè повеќе учествува во воспитувањето на децата, но не преку авторитарен однос, туку како внимателен, загрижен, нежен татко, полн со разбирање. Сè поголем е бројот на образовани и културни мажи кои се спремни да прифаќаат низа задачи во домот и семејството кои некогаш се сметаа за „женски“.

Испитувањата во различни култури и општества (Steinmann, 1976) укажуваат дека жените секаде во светот се стремат кон економска и професионална независност. И одговорите на студентите кај нас (Мурцева—Шкарик, 1978) сведочат дека улогите на двата пола се стремат да се приближат: студентките по дипломирањето мислат да се посветат едновременно и на семејството и на професијата, а студентите сметаат дека нема полови разлики меѓу активностите во домаќинството и семејството: нема машки и женски задачи¹⁴.

¹⁴ И покрај тоа што е заедничко настојувањето на мажот и жената меѓусебно взаемно да ги споделат грижите околу домот и семејството, сепак денес сме сведоци на некој нови поделби на семејните и домаќинските активности меѓу мајките и татковците во кои мајките сè уште имаат подредена улога. Така, на пример, додека мај-

Факт е дека сè поголемата грижа на татковците околу нивните деца се должи врз настојувањето на жените за еманципација, но едновремено тоа е резултат и на откривањето на едно големо задоволство кое произлегува од татковството како непосреден однос спрема детето на кое му помогнува да израсне за разлика од отугениот авторитативен однос што му го наметнуваа традиционалните машки улоги. Мажите постепено стануваат свесни за татковството, грижејќи се, играјќи си, традејќи се да одговорат на некои основни детски потреби. Заедничките мигови ткаат нераскиплива нитка меѓу детето и таткото. Според тоа, она што во основа придонесува да се воспостави односот татко — дете како и квалитетот и брзината на неговите одговори на детските потреби во својата суштина зависи од истото она што придонесува и во развивањето на врската мајка-дете: непосредниот заеднички контакт во кој се воспоставува интеракцијата меѓу нив и искуството околу нивните неги. Преку секојдневното откривање на потребите на детето кое расте и знаоѓањето на најадекватни начини тие да се задоволат, таткото (мајката) гради свест за суштината на татковството (мајчинството). Но на ваков начин тие почнуваат и поинаку да гледаат на нив, да им придаваат поинакво значење и тоа од зголеменото вреднување на извршувањето на обврските околу подигнувањето на децата, па сè до нивно свесно и организирано извршување со помош на специјализирани институции. Процесот на појавата на здружена сопственост, од своја страна, придонесува да се напушти свеста за исклучително во сопственоста и почнуваат да се развиваат идеи за „солидарна“ сопственост која подоцна ќе се трансформира во појавувањето на односи на општествена сопственост. Овој процес едновремено придонесува и мајчинството (татковството) да се трансформираат од приватен (сопственички однос) кон своето дете кон родителство од општествен тип т.е. кон родителски однос на постарата генерација насекаде спрема децата кој ќе им овозможи оптимален сестран развој (Томшић, 1977 и 1978). Можеби родителските должности во иднина ќе им бидат доверени на најспособните, најделосните, најзрелите лица и ќе претставуваат голема чест и задоволство за оној кому тие ќе му бидат доделени од страна на општествената заедница. Во секој случај, родителите денес сè повеќе стануваат свесни дека детето, пред сè, си припаѓа на самото себе и на една општествена група, не се приватна родителска сопственост.

✱ Сведоци сме денес дека сè повеќе родители ја губат својата власт и моќ над детето, не се она што беа некогаш. Многу често родителите денес не умеат да ги решат најсекојдневните проблеми во врска со негата и воспитувањето на децата и бараат помош од некое стручно лице, книга и слично, дури и за една најбанална настилка. Сведоци сме на сè поголемо поопштествување на низа задачи, кои некогаш се сметаат должности во семејни рамки. Различни општествени институции денес кај нас се замена за семејството: јасли, градинки, училишта, бол-

ката извршува некои активности околу одржувањето на домаќинството — чисти, готви јадење, пере, го мие или храни детето, таткото го шета детето, си игра со него, му чита, разговара со него...

ници, општествени ресторани, различни сервиси за домаќинството. Постепено доаѓа до поопштествување на различни должности во семејството, што сè уште не значи дека кај нас во блиска иднина ќе биде остварена целосна општествена грижа за децата. Родителскиот однос спрема детето и тоа, пред сè, топлиот, индивидуализиран и траен однос кон нив, е тешко заменлив. Сметаме дека денес во наши услови врз планот на родителството многу ќе се направи ако се зголеми бројот на родителите кои односот меѓу себе т. е. односот меѓу мажот и жената, ќе го сметаат за личен однос, но затоа пак свесно донесената нивна одлука кога и колку деца ќе имаат не ќе биде приватна работа на семејството бидејќи станува збор за нов член на општеството. Свесната одлука во себе подразбира и одговорност детето да се изгради во самостојна личност, а родителите во нашето социјалистичко самоуправни општество имаат можности организирано да учествуваат во подигнувањето на своите деца и преку ОЗТ како производители каде свесно и одговорно одлучуваат за материјалните средства кои ќе ги издвојат за децата, и како граѓани преку месната заедница.

Мнозина си го поставуваат прашањето како ќе влијае врз развитокот на детската личност приближувањето (изедначувањето) на мајчинските и татковските улоги¹⁵. Психоаналитичарите, на пример, сметаат дека за нормалниот развиток на детето неопходно е да дојде до идентификација на детето со родителот од истиот пол. Неразликувањето меѓу машките и женските улоги тие сметаат дека би довело до конфузија и пореметување во развитокот на личноста на детето — тоа нема да биде свесно за својот пол, не ќе знае како да се однесува, кои улоги да ги прифати.

Ние сметаме дека за развитокот на детската личност е многу подобро тоа да биде опкружено со личности кои и самите ќе извршуваат различни задачи и улоги, со повеќе и различни развиени потреби и интереси. На таков начин ќе се создадат можности детето да добие нови видови, ќе се создадат поинакви сфаќања и вредности кои ќе доведат до порамноправни односи меѓу луѓето и можности секој своите способности да ги развива оптимално.

Заклучок

При одредбата на мајчинството и татковството се судривме со фактот на развојноста и променливоста на содржините, кои се кријат во нивното значење.

Во текот на биолошката еволуција дојде до појава на полов диморфизам при што на единките од женскиот пол им припадна да му овозможат развиток на оплоденото јајце и да му ја даваат првата храна. Според тоа, мајчинството како прв однос меѓу мајката-жената која го

¹⁵ Едно испитување во Франција (Истрија и Бретон, 1978) дава интересни сфаќања на француски современици за односите меѓу родителите и децата. Со оглед на големите општествени промени кај нас, интересно е и кај нас да се проучат сфаќањата кои пос ојат за ова прашање.

носи, раѓа и дои детето — и детето беше биолошки предодредено. Во текот на општествено-економскиот развиток доаѓа до трансформација на мајчинскиот инстинкт во мајчинска љубов која претставува сложено чувство, а мајчинството почнува сè повеќе да значи не само да се роди и нахрани детето.

Секој од нас има претстава, своје доживување за мајчинството и татковството што во голема мера е условено од нашето различно лично искуство. Но во одредени општествено-економски услови на живеење постојат и заеднички белези на сфаќањата кај повеќе лица за нив. Така, на пример, денес први одредби на мајчинството, кои веднаш се наметнуваат, се сфаќањата за мајчинството како својство на мајката, состојба на мајката, однос на мајката спрема нејзиното дете (Marcos, 1908). Потесното значење на мајчинството може да биде сфатено како активност при која една жена (мајка) раѓа дете, но тогаш се заборава фактот дека детето се раѓа во незрела форма и има потреба од подолг период на созревање при што му е неопходна непосредната помош на едно или повеќе возрасни лица во подолг временски период.

Несомнено е дека мајчинството во себе ги опфаќа и неминовните промени што постојат во жената која очекува и има дете и што се условени како од физиолошки така и од психолошки фактори, а се под влијание како на општествено-економските услови во кои жената живее, така и на самата активност на детето. На жената која раѓа, под влијание на културната средина во која живее, ѝ се наметнуваат нови улоги, во неа се создаваат нови потреби во врска со детето. Можеби повеќе ќе му се приближиме на мајчинството ако го сфатиме како процес на воспоставување и остварување на однос на мајката спрема детето што започнува уште пред тоа да се роди. Во самиот тој процес се менуваат интерперсоналните односи на жената, начинот на живеење, нејзиниот општествен статус, перципирањето на себе самата. Мајчинството можеме да го сфатиме како длабоки промени во животот на една жена која очекува, родила и одгледува едно или повеќе деца.

При сите вакви и слични одредби, мајчинството тесно се врзува со женскоста т.е. неминовно се врзува за припадничките од женскиот пол, и тоа пред сè за оние жени кои родиле дете, и неоправдано ги исклучува големиот број на оние кои „мајчински“ одгледале дете кое некоја друга жена го родила и од различни причини истото не можела да го стори.

Никој не го оспорува фактот дека постојат биолошки разлики меѓу половите. Но дека жената е биолошки предодредена повеќе да се грижи за децата и дека по својата природа тоа и умее најдобро, не можеме и не смееме да заклучиме врз основа на минатото искуство. Денес многу подобро ќе го поставиме проблемот на мајчинството и татковството и поблизу ќе бидеме до нивната одредба и значење во современите услови на живеење ако ја истакнеме големата улога што ја има свесно организираното човечко општество врз развитокот на единката и ако имаме предвид дека човекот по својата природа е општествено битие од раѓањето, а тоа од своја страна ја одредува променливоста на

неговата природа. Човековата природа не е нешто што е всадено во човекот, таа се менува бидејќи човекот своите природни потреби ги задоволува на начин како што условуваат општествено-економските услови на живеење, а тие едновремено создаваат и нови потреби кај него.

Мајчинството и татковството се повеќе значат свесно родителство кое под себе подразбира директно и непосредно учество на повеќе возрасни лица во создавањето на ново човечко битие, при што под создавање се подразбира не само неговото раѓање туку и формирање на самостојна, креативна, сестрана личност и при тоа, нема сомнение, дека тоа во себе носи и наследни потенцијали од двата родитела и едновремено и самото активно учествува во своето формирање. Се повеќе мајчинството и татковството значат непосреден, емоционално топол, индивидуален и релативно траен однос на одреден број на лица од постарата генерација (мајката, таткото, другите роднини, воспитувачи, учители, лекари) спрема детето, во кој на различен начин и со различни средства се обидуваат да му помогнат да израсне, а при што не е важна нивната крвна врска нити полот.

Кај нас во социјалистичка самоуправни Југославија родителите грижата на своите деца се повеќе ја вршат во заедница со другите луѓе, општествено. Се повеќе кај нас ја нагласуваме потребата за поопштествување на грижата околу децата и таа се повеќе станува дел од нашата стварност што се должи, пред сè, на фактот дека кај нас работните луѓе сами одлучуваат за распределбата на доходот. Ова очигледно ја потврдува Марковата и Енгелсовата поставка дека биолошката репродукција е неразделив дел од општествената репродукција.

ЛИТЕРАТУРА

2. Badinter, E. (1980): *L'amour en plus*, Paris, Flammarion.
2. Beauvoir, de S. (1949): *Le deuxième sexe 2*, Paris, Gallimard.
3. Benedek, T. (1970): "The psychobiology of pregnancy" (in: Benesek, T. and Anthony, J.: *Parenthood, its psychology and psychopathology*, Boston, Little, Brown and Company, str. 137—156).
4. Bischof, N. (1978): „De la signification biologique du bisexualisme“ (in: Sullerot, E. (Ed.) (1978): *Le fait féminin*, Paris, Fayard, str. 34—50).
5. Deutsch, H. (1973): *La psychologie des femmes—2) Maternité*, Paris, P. U. F.
6. Đorđević, J. (1975): *Žensko pitanje*, Beograd, Radnička štampa.
7. Engels, F. (1976): *Poteklo porodice, privatne svojine i države*, Beograd, Grafički zavod.
8. Iстриа, H. et Breton, J. J. (1978): *Les relations, parents-enfants*, Paris, Pierre Belfond.
9. Ivić, I. (1978) *Čovek kao animal symbolicum*, Beograd, Nolit.
10. Kapor-Stanulović, N. (1975): *Ponašanje i regulacija humane reprodukcije*, Beograd, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet.
11. Lamb, M. (Ed.) (1976): *The Role of the Father in Child Development*, New York, John Wiley.
12. Lynn, D. (1974): *The Father: His Role in Child Development*, California, Brooks /Cole Publishing company.

13. Maccoby, E. (1978): „La psychologie des sexes: implications pour les rôles adultes“ in: Sullerot, E. (Ed.) (1978): *Le fait féminin*, Paris, Fayard, str. 243—259).

14. Marcos, H. (1980): *Devenir mère/une étude sur des femmes enceintes primipares*, Paris, Thèse de troisième cycle, Paris V.

15. Murdževa-Škarić, O., (1979): „Na koji čemo način graditi nove odnose“ (in: *Uključivanje sadržaja o humanizaciji odnosa među polovima u programe pedagoško-psiholoških disciplina za obrazovanje pedagoga, psihologa i nastavnika*, Savezna Konferencija SSRNJ, Beograd, str. 251—155).

16. Schaffer, R. (1977): *Mathering*, Fontana/Open Books Origina.

17. Spitz, R. (1968): *De la naissance à la parole*, Paris, P. U. F.

18. Steinmann, A. (1976): „Vingt ans de recherches sur les rôle des sexes“ (in: *Michael, A. Ed.*) (1976): *Femme, sexisme et sociétés*, Paris, P. U. F., str. 110. 116).

19. Tomšič, V. (1977): *Unapređivanje društvenog položaja žena-integralni deo bitke za ravnopravnost, ljudska prava, ekonomsko-socijalni razvoj i mir u svetu*“ (in: *Žena i razvoj — X međunarodni seminar*, Bled, 1977, Savezna konferencija SSRNJ, Beograd, 1978, str. 19—44).

20. Tomšič, V. (1978): *O globalnom, svetskom značaju borbe za ramnopravnost žena*, Međunarodna tribina socijalizam u svetu, 1978.

21. Zazzo, R. (Ed.) (1979): *L'attachement*, Paris, Delachaux et Niestlé.

Olga Murdževa-Škarić

MATERNITE ET PATERNITE

Au cours du développement historique les significations des notions de „maternité“ et de „paternité“ changent et développent leur contenus.

L'évolution biologique a contribué à l'apparation du dimorphisme sexuel qui représente un avantage sélectif. C'était aux femelle de porter les enfants avant la naissanae, de les mettre au monde et de leur donner la première nourriture.

Aujourd'hui personne ne nie le fait qu'il existe des différences biologiques entre les sexes. Mais nous ne pouvons plus conclure selon les données de l'expérience passée que c'est la femme qui est prédestiné et qui peut le mieux élever les enfants.

Dans les sociétés contemporaines la maternité et la paternité signifient de plus en plus des relations directes, émotives, individualisées et relativement durables, de la part de certains de ceux de la génération plus âgée qui s'occupent de l'enfant (la mère, le père, la famille, les éducateurs. . .) avec l'enfant même. Ils esayent d'aider l'enfant dans sa croissance de diverses manières et par des moyens différents, et dans ces relations l'importance du sexe et de la consanguinité est diminuée.

Au sein du système socialiste Yougoslave d'autogestion, l'éducation de l'enfant repose de plus en plus sur une collaboration entre les parents et la communauté sociale, dont l'importance et la nécessité se trouvent de plus en plus soulignée et qui confirme l'affirmation de Marx et d'Engels que la reproduction biologique est partie intégrante de la reproduction sociale.